

*Államukban virult az élet,
nagygyá tette a bűn s a véték!
(B. Mandeville)*

Kiss Károly:

Igaz-e a méhek meséje?

Milyen lesz a XXI. század közgazdaságtana?

(A Filozófuskör 2014. április 11-i ülésén elhangzott előadás összefoglalása)

A mai közgazdaságtan legrosszabb emberi tulajdonságainkra, az önzésre és mások kihasználására épít. De ahhoz, hogy alapvető gazdasági problémáink megoldódjanak, olyan piacra és gazdasági rendszerre lenne szükségünk, ahol az együttműködés és az erkölcs uralkodik. Az emberi természetnek a csoport szelekció során kialakult együttműködés is része, tehát antropológiailag adottak a feltételek az erkölcsös piac kialakításához. Akár genetikailag, akár kulturálisan van bennünk elegendő jószág ahhoz, hogy a XXI. század közgazdaságtanát arra alapozzuk.

Az ókorban (Arisztotelész etikája) és a középkorban (keresztény erkölcs, Aquinói Szent Tamás tanai) az erkölcs óhatatlanul részét képezte a gazdaságnak, a gazdaságtudomány az erkölcsfilozófián belül helyezkedett el. Szép, mintaszerű megvalósulása volt ennek az itáliai reneszánsz idején az a civil gazdaság, ahol piacot a kölcsönösség és az együttműködés jellemezte. E hosszú történelmi folyamatnak az angol-skót felvilágosodás vetett véget: Adam Smith nyitotta meg az utat ahhoz a felfogáshoz, hogy a piacon egyszerre részt vevő önérdék és erény szétválasztható. Bentham a boldogságot élvezetté, majd hasznossággá degradálta, Wicksteed pedig kidolgozta annak elméletét, hogy a gazdasági cselekvés leválasztása a személyes és érzelmi motivációktól nem csak lehetséges, de szükséges is, a közgazdaságtudomány fejlődését segíti elő. (Mindez Descartes szellemi hagyományának jegyében történt.) Megjelent a *homo oeconomicus* fogalma (J.S. Mill), majd pedig a pozitívizmus, és az eredetileg a boldogságra törekvő közgazdaságtant egy erkölcs- és érzelemmentes tudománnyá redukálták.

Mindazok a már ma is létező gazdálkodási formák (szövetkezetek, non profit szervezetek), amelyek célja nem a profit maximálása, alkalmasak az erényes piac visszaállítására. De nem szabad elfelednünk, hogy a szocialista gazdasági rendszerek az önérdék és az önzés kiiktatásával milyen súlyos defektusoktól szenvedtek: hiánygazdaság, alacsony gazdasági hatékonyság, lemaradás a műszaki fejlődésben. Ezért ha fő törekvésünk arra irányul is, hogy a profit ne cél, hanem eszköz legyen, s a gazdaság nagyobb részét és a természettel folytatott kapcsolatainkat az együttműködés logikája vezérelje, meg kell hagyni a gazdaságban egy olyan szegmenset (mondjuk a feldolgozóipart), ahol szabad teret adunk az önzésnek és gátlástalan versenynek. Szándékaink megvalósítását azonban erősen korlátozza a liberalizált világgazdaság és világkereskedelem, amely minden ilyen törekvést megfojtana. Ezért az új kezdeményezéseket védeni kell a globális versenytől.

Bruni és Zamagni olasz szerzők nem tartják elegendőnek a piac (mint az önzés színterének) visszaszorítását és az állam nagyobb szerepvállalását a közjó érdekében. Nyomatékkal hangsúlyozzák, hogy a változásoknak a piacon *belül*, nem pedig a piac visszaszorításával kell megvalósulniuk; a piacot humanizálni kell, az eszközszerűséget a kapcsolatiság kell felváltsa. Ez még fokozottabb erkölcsi nemesedést követel meg. Ahogy azt Gandhi fogalmazta meg igen találóan: „Te magad légy a változás, amit látni szeretnél a világban”.